

«НОВІТНІ» ФОРМИ ЗЛОВЖИВАННЯ МОЖЛИВОСТЯМИ СПЕЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ В РОЗДІЛІ XVII ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**«THE LATEST» FORMS OF ABUSE OF SPECIAL STATUS IN CHAPTER XVII OF THE SPECIAL PART OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE**

**Марін О.К., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального права і кримінології
Львівський національний університет імені Івана Франка**

Статтю присвячено аналізу «нових» складів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, якими було доповнено Кримінальний кодекс (далі – КК) України протягом останніх років і які, на думку автора, є окремими формами зловживання спеціальним суб'єктом можливостями свого спеціального статусу. Йдеться про «здійснення народним депутатом України на пленарному засіданні Верховної Ради України голосування замість іншого народного депутата України» (ст. 364-2); «бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей» (ст. 365-3); «декларування недостовірної інформації» (ст. 366-2); «неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» (ст. 366-3); «незаконне збагачення» (ст. 368-5); «протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань» (ст. 369-3).

Указані склади кримінальних правопорушень розглянуто через призму їх дійсного та потенційного місця у системі Особливої частини КК України. Констатовано, що жодне з наведених кримінальних правопорушень не посягає на нормальну службову чи професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. Саме тому в роботі наведено пропозиції з удосконалення чинного КК України: а) у частині зміни місця статей 364-2 (розділ I Особливої частини КК), 369-3 (розділ XV Особливої частини КК); б) виключення ст. 365-3 із передбаченням відповідальності за аналізоване посягання у загальній нормі, передбаченій у ст. 364; в) потреби у зміні нормативної регламентації кримінальної відповідальності на незаконне збагачення.

Ключові слова: зловживання, нові форми, корупційні кримінальні правопорушення, кримінальна відповідальність, кримінальне законодавство.

The article is devoted to the analysis of “new” criminal offenses in the field of official activities and professional activities related to the provision of public services, which have been introduced to the Criminal Code of Ukraine in recent years and which, in the author’s opinion, are separate forms of abuse of special status by a special subject. These are: “Voting by a People’s Deputy of Ukraine at the plenary sitting of the Supreme Council of Ukraine instead of another People’s Deputy of Ukraine” (Article 364-2); “Inaction of a law enforcement officer regarding illegal activities for the organization or conduction of gambling, lotteries” (Article 365-3); “Declaration of inaccurate information” (Article 366-2); “Failure of the subject of declaration to submit a declaration of a person authorized to perform the functions of the state or local self-government” (Article 366-3); “Illegal enrichment” (Article 368-5); “Unlawful influence on the results of official sports competitions” (Article 369-3).

These criminal offenses are considered through the prism of their actual and potential place in the system of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine. It is stated that none of the above mentioned criminal offenses encroaches on normal official activities or professional activities related to the provision of public services. That is why the paper presents proposals to improve the current Criminal Code of Ukraine: a) to change the place of Articles 364-2 (to Chapter I of the Special Part of the Criminal Code), 369-3 (to Chapter XV of the Special Part of the Criminal Code); b) to exclude Article 365-3 and to provide for liability for the analyzed encroachment in the general norm of Article 364; c) to change the legal regulation of criminal liability for illegal enrichment.

Key words: abuse, new forms, corruption criminal offenses, criminal liability, criminal legislation.

Імплементация в кримінальне законодавства положень міжнародних конвенцій із протидії корупції [1; 2] розпочала перманентний процес удосконалення законодавства в частині кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Поява гучних кримінальних проваджень, «миттєве» реагування на актуальні проблеми кримінально-правового регулювання спричинило, як видається, виникнення негативного явища – появу в розділі XVII Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України нових статей, які містять норми, більшості з яких не місце у цій структурній частині Особливої частини КК України. Ця проблема і стала предметом розгляду в цій статті.

У роботі ми проаналізуємо нормативні положення, якими розділ XVII Особливої частини КК доповнено протягом останніх років, у порядку їх розташування в тексті кримінального закону. З'ясуємо правильність визначення законодавцем об'єкта посягання для аналізованих кримінальних правопорушень і, відповідно, їх місця у структурі Особливої частини КК України. При цьому в основу відповідних міркувань покладено гіпотезу про те, що спільним для цих норм є специфічність форм зловживання спеціальним суб'єктом (службовою особою або особою, яка надає публічні послуги) своїм спеціальним статусом.

19 грудня 2019 року ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

забезпечення особистого голосування народними депутатами України на пленарних засіданнях Верховної Ради України», яким до КК України включено ст. 364² «Здійснення народним депутатом України на пленарному засіданні Верховної Ради України голосування замість іншого народного депутата України». У пояснювальній записці до відповідного законопроекту вказано на потребу в саме такому розв'язанні проблеми «неособистого голосування», оскільки «<...> порушення народними депутатами України обов'язку щодо особистого голосування:

– суперечить природі закріпленого в Конституції України представницького мандата народного депутата України, за допомогою якого громадяни України реалізують своє конституційне право брати участь в управлінні державними справами і здійснюють народне волевиявлення;

– несе ризики визнання законів, ухвалених із порушенням відповідної процедури, неконституційними, що матиме значні негативні наслідки як для держави, так і для суспільства в цілому» [3].

Негативний характер такого явища, яке одержало в суспільстві назву «кнопкодавство», як видається, не потребує додаткового аргументування. Водночас осмислення потребує кримінально-правова природа вказаного посягання. Так, стаття містить лише основний склад відповідного кримінального правопорушення, яке (відповідно до законодавчого формулювання) полягає в умисному здій-

сненні народним депутатом України на пленарному засіданні Верховної Ради України голосування замість іншого народного депутата України (неособисте голосування).

Кримінально-правова доктрина вже розпочала надання описової характеристики цього посягання [4, с. 328–331]. Публікуються пропозиції уточнювального характеру, які, на думку їх авторів, спрямовані на вдосконалення кримінально-правової регламентації відповідальності за неособисте голосування. Так, в одній із робіт пропонується викласти ст. 364² КК у такі редакції: «Умисне здійснення народним депутатом України на пленарному засіданні Верховної Ради України голосування замість іншого народного депутата України (неособисте голосування) або передавання індивідуальної картки для голосування іншому депутату карається штрафом від трьох до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [5, с. 304–306]. Інші ж автори вказують на потребу в розширенні сфери дії цієї кримінально-правової заборони на всі голосування народних депутатів України, а не лише на голосування на пленарних засіданнях [6].

Характеризуючи цей склад із позицій його місця в системі кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, є підстави для визначення такого:

- цей склад є формальним за конструкцією об'єктивної сторони, що є нетиповим для зловживань можливостями спеціального статусу;

- суб'єкт учинення цього кримінального правопорушення (народний депутат України) є конкретною службовою особою (підвидом представника влади), що також не відповідає загальному характеру посягань, передбачених у розділі XVII Особливої частини КК України;

- суспільна небезпечність та характер благ чи відносин, які підлягають охороні саме цією кримінально-правовою нормою, як випливає з мотивів її введення у КК, об'єктивованих у пояснювальній записці, лежать поза змістом родового об'єкта кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Саме тому, як видається, є всі підстави стверджувати, що місце цього посягання в системі Особливої частини КК України обране законодавцем неправильно. Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 364² КК України, посягає на конституційні засади державної влади в Україні, що є частиною родового об'єкта посягань, передбачених у розділі I Особливої частини КК України «Злочини проти основ національної безпеки».

14 липня 2020 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор», у перехідних положеннях якого КК України доповнено ст. 365³ «Бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей». До цього законодавчого рішення також є декілька запитань. Першим, що виникає, є сумнівна юридична чистота вказаного закону, з огляду на внесені у травні 2020 року зміни до ст. 3 КК України, які імперативно стверджують, що «зміни до законодавства України про кримінальну відповідальність можуть вноситися виключно законами про внесення змін до цього Кодексу та/або до кримінального процесуального законодавства України, та/або до законодавства України про адміністративні правопорушення». Наведений вище закон, очевидно, таким не є. Але це формальний бік проблеми.

Щодо змістового аспекту, то формулювання диспозиції відповідної статті, яка містить аналізований склад, викликає такі міркування:

- місце розташування та вказівка на спеціально-конкретного суб'єкта кримінального правопорушення мали б свідчити про спеціальний характер відповідної норми щодо норми, передбаченої у ст. 365 КК України, однак це

є очевидним, зважаючи на підкреслено пасивну форму діяння в складі, передбаченому в ст. 365³ КК України;

- щодо співвідношення із загальним складом зловживання можливостями спеціального статусу, який може вчинятися шляхом бездіяльності, то можна стверджувати, що норма, закріплена у ст. 365³ КК України, є специфічною, адже має формальний склад та мотив, який за змістом та правовим значенням не збігається з метою загального складу зловживання;

- щодо мотиву, то використання законодавцем у 2020 році конструкції «з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб» видається дивним. Можемо припустити два варіанти розвитку подій: 1) про зміну змісту мотиву на мету в загальному складі зловживання просто забули; 2) впровадження такого мотиву ставить під сумнів корупційний характер уведеного кримінального правопорушення. По-перше, воно відсутнє в переліку в примітці до ст. 45 КК України, по-друге, відсутність мети одержання неправомірної вигоди виключає зарахування посягання до корупційного правопорушення (відповідно до Закону України «Про запобігання корупції»);

- стосовно міркування, яке виникає у зв'язку з наявністю в КК України ст. 365³, видається, що тут ми маємо справу з окремим випадком криміналізації потурання кримінальному правопорушенню, передбаченому ст. 203² КК України «Незаконна діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей». Ставлення до декриміналізації потурання кримінальному правопорушенню у формі його неприпинення висловлювалося й раніше. З огляду на це, дивно видається криміналізація окремого випадку. Така казуїстичність не прикрашає кримінальне законодавство. Системним рішенням було б залишити відповідальність за «Бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей, тобто умисне з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб невжиття передбачених законодавством заходів за заявою (повідомленням) про вчинення незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей або приховування виявленої ним незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей» у межах загального складу зловживання, передбаченого ст. 364 КК України, зі всіма ознаками, якими воно має бути наділене.

Уніс свої корективи в кримінально-правову регламентацію кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, і Конституційний Суд України. Така активність органу конституційної юрисдикції вже отримала свою наукову оцінку [7, с. 5–18], однак ми зосередимося на інших аспектах. У своєму рішенні у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020, окрім іншого, визнано неконституційною ст. 366¹ КК України «Декларування недостовірної інформації». Якщо резюмувати аргументи на користь саме такого рішення, то вони зводяться до тези про те, що, на думку Конституційного Суду, декларування свідомо недостовірних відомостей у декларації, а також умисне неподання суб'єктом декларування декларації мають бути підставою для інших видів юридичної відповідальності [8]. Не будемо аналізувати такі аргументи на предмет їх відповідності п. 22 ст. 92 Конституції України, а зазначимо тільки те, що Верховна Рада України відреагувала на таке рішення ухваленням 04 грудня 2020 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання

суб'єктом декларування декларації особи, вповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», яким із КК України виключила визнану неконституційною ст. 366¹, натомість включила до кримінального закону дві статті: 366² «Декларування недостовірної інформації» та 366³ «Неподання суб'єктом декларування декларації особи, вповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування». Аналізуючи склади закріплених у них кримінальних правопорушень, зазначимо таке:

– декларування недостовірної інформації є нічим іншим, як спеціальним видом службового підроблення (що є специфічним видом зловживання можливостями спеціального статусу). Такий висновок впливає з розуміння суб'єкта цього кримінального правопорушення, викладеного в примітці до ст. 366² КК: «Суб'єктами декларування у цій статті та статті 366³ цього Кодексу є особи, зазначені у пункті 1, підпунктах «а» і «в» пункту 2 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», які відповідно до частин першої, другої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції» зобов'язані подавати декларацію особи, вповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування». Ці особи належать до категорії службових осіб за різними ознаками. Крім того, «декларацію особи, вповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» (відповідно до положень примітки до ст. 358 КК України) можна визначити як офіційний документ;

– якщо так, то рішення Конституційного Суду щодо неконституційності ст. 366¹ КК України нічого не декриміналізувало, а внемозливило застосування спеціальної норми. У цьому разі відповідна поведінка спеціального суб'єкта, незважаючи на «вартість розходження», підлягала б кваліфікації за загальною нормою, передбаченою ст. 366 КК України;

– проте ця правова ситуація нікого не наштовхнула на думку про відсутність потреби в затвердженні нових спеціальних норм, крім асистента нашої кафедри О.Я. Кондри [9], і Верховна Рада України ухвалює ст. 366², у якій установлює привілейовану спеціальну (щодо ст. 366 КК України) кримінально-правову норму;

– законодавець укотре намагається подолати монополію неоподаткованого мінімуму доходів громадян на позначення «вартісних показників» у тексті КК, використавши незвичний для криміналістів «прожитковий мінімум для працездатних осіб». Досі не відомо, яка в цьому була потреба;

– норма, передбачена в ст. 366³ КК України, за характером співвідношення із загальним складом зловживання можливостями спеціального статусу також є специфічною, оскільки містить формальний склад та не містить указівки на мету одержання неправомірної вигоди. До того ж умисне неподання суб'єктом декларування декларації особи, вповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції», має, як видається, іншу мету – уникнути відповідальності за незаконне збагачення в найширшому його розумінні.

– не можна погодитись із доцільністю використання в диспозиціях статей КК назв законів України. Така конструкція вже не виправдала себе у статтях цього ж розділу, оскільки регулятивне законодавство має властивість змінюватися швидше, тому зміна назви закону може поставити під сумнів правомірність застосування тієї чи іншої кримінально-правової норми.

Наступним «утручанням» Конституційного Суду України у кримінально-правове регулювання відповідальності за правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, є визнання неконституційним ст. 368² КК України «Незаконне збагачення» рішенням у справі за конститу-

ційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (неконституційності) статті 368² Кримінального кодексу України від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019. Якщо коротко навести аргументи на користь саме такого вирішення справи, то вони, на думку Конституційного Суду, зводяться до такого: «Положення статті 368² Кодексу сформульовано так, що сумніви стосовно законності підстав набуття особою у власність активів у значному розмірі можуть тлумачитися не на користь цієї особи та можуть розглядатися як підтвердження її незаконного збагачення, хоча відповідно до частини третьої статті 62 Конституції України «усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь». З огляду на наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що стаття 368² Кодексу не відповідає вимогам чіткості, точності й однозначності, а тому суперечить юридичній визначеності як складнику принципу верховенства права, закріпленого в статті 8 Конституції України» [10]. Верховна Рада України й тут була змушена відреагувати і 31 жовтня 2019 року ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів», яким КК України був доповнений ст. 368⁵ «Незаконне збагачення». При цьому законодавці виявили певну неакуратність, не виключивши з КК ст. 368² «Незаконне збагачення»: у КК України міститься дві статті з однаковою назвою «Незаконне збагачення» (368² та 368⁵), одна з яких визнана неконституційною.

Змісту ст. 368² КК України виникає застереження не лише в Конституційного Суду, а й у представників науки кримінального права [11; 12 с. 405, 13, с. 417–418]. Нова редакція статті «Незаконне збагачення», закріплена у ст. 365⁵ КК України, також уже стала предметом прискіпливої уваги вчених [14; 15; 16; 17]. Однак аналіз цієї статті проводився окремо від системи кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, та окремо від системи кримінальних правопорушень узагалі. Інший кут зору на цей склад дає підстави для таких міркувань:

– Верховна Рада України, певно, зважаючи на рішення Конституційного Суду, додала до ст. 368⁵ КК України одну з найбільших приміток у КК України, яка містить п'ять пунктів і роз'яснює поняття «особа, вповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», «набуття активів», «активи», «законні доходи» та правила визначення різниці між вартістю набутих активів та законними доходами;

– чи зробив цей крок законодавець вказану кримінально-правову заборону більш зрозумілою (видається, що ні);

– розглядаючи цей склад кримінального правопорушення, складно навіть визначити його співвідношення із загальним складом зловживання можливостями спеціального статусу. Річ у тім, що набування активів не входить до компетенції спеціального суб'єкта і водночас не є перевищенням обсягу такої компетенції, тобто не є і не може бути ні спеціальною формою «зловживання...», ні специфічною;

– набуття активів у власність не є протиправною поведінкою. Диспозиція ст. 368⁵ КК України сформульована таким чином, що знахідка, складок, подарунків на відповідну суму і прийняття їх спеціальним суб'єктом може становити відповідний склад кримінального правопорушення. Не думаємо, що саме таку мету переслідував законодавець, формулюючи відповідну кримінально-правову заборону.

Ураховуючи наведене, видається, що й таке законодавче рішення проблеми не відповідає потребі в кримі-

нально-правовій регламентації відповідної поведінки і вже точно цій статті не місце у розділі XVII Особливої частини КК України, оскільки це не посягає на нормальну службову діяльність та професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг.

Останньою нормою, яка піддається оцінці щодо співвідношення із загальним складом зловживання можливостями спеціального статусу, є норма, закріплена у ч. 3 ст. 369³ КК України «Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань». Диспозиція цієї статті сформульована як «порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних із маніпулюванням офіційним спортивним змаганням з одержанням неправомірної вигоди для себе або інших осіб у розмірі, що перевищує двадцять прожиткових мінімумів для працездатних осіб». Підставами для порівняння цього складу кримінального правопорушення із загальним складом «зловживання...» є: 1) матеріальний склад; 2) наявність реалізованої щоправда мети одержання неправомірної вигоди; 3) спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення.

Щодо спеціального суб'єкта, то (незважаючи на наявність примітки, яка визначає це поняття) з'ясувати його зміни не досить просто. Ч. 2 ст. 17 Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» містить положення про те, що суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення, що впливають на результати офіційних спортивних змагань, є особи, зазначені в ч. 3 ст. 6 цього Закону, які вчинили корупційне право-

порушення; особи, які порушили заборону, встановлену в ч. 4 ст. 8 цього Закону; особи, які примушували чи підбурювали цих суб'єктів до правопорушень або вступили з ними у змову. Аналіз положень названих статей указанного Закону дає можливість констатувати зарахування до суб'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369³ КК України, «посадових осіб у сфері спорту». Відповідно до ст. 1 згаданого Закону посадова особа у сфері спорту – це власник, акціонер, керівник чи працівник юридичної особи, яка організовує і сприяє спортивним змаганням, а також особи, вповноважені на проведення офіційного спортивного змагання; керівники і працівники міжнародної спортивної організації, інших компетентних спортивних організацій, що визнають змагання. Тобто частина з цих суб'єктів є службовими особами в розумінні ст. 18 КК України.

Водночас такий довгий пошук спеціального суб'єкта свідчить про те, що вказане кримінальне правопорушення не посягає на нормальну службову діяльність та професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, як на основний безпосередній об'єкт, оскільки може бути вчинений великою кількістю інших суб'єктів, крім службових осіб та осіб, які надають публічні послуги. Як видається, належним місцем для цього посягання (згідно з нинішньою редакцією КК) став би розділ XV Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів».

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text.
2. Конвенція ООН проти корупції URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text.
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення особистого голосування народними депутатами України» URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2148&skl=10.
4. Верещака Я.В. Кримінальна відповідальність за неособисте голосування народними депутатами України на пленарних засіданнях. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Суми, 21–22 травня 2020 року. Частина 2. С. 328–331.
5. Бондаренко О.С., Хуторянець Ж.В. Кримінально-правова характеристика співучасті народних депутатів у неособистому голосуванні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 304–306.
6. Лихова С.Я., Лишак В.В. Кримінально-правова характеристика неособистого голосування (ст. 364² Кримінального кодексу України). *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2020. Т. 3. № 56 URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/14914>.
7. Гацелюк В.О. Неконституційна криміналізація та конституційна декриміналізація: через кількість рішень Конституційного Суду до якості кримінального закону. *Європейські перспективи*. 2020. № 3. С. 5–18.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text>.
9. Конституційна криза та народні приказки. Допис у соціальній мережі Facebook від 30.10.2020 року URL: <https://www.facebook.com/oleksandr.kondra>.
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (неконституційності) статті 368² Кримінального кодексу України від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#n68>.
11. Дудоров О.О. Кримінально-правові аспекти незаконного збагачення (погляд теоретика в очікуванні судової практики). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 129–142.
12. Бантишев О.Ф. Щодо подальшого вдосконалення статей Кримінального кодексу України, що передбачають відповідальність за корупційні злочини. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* 12–13 жовтня 2017. Харків : Право, 2017. С. 401–405.
13. Шармар О.М. Проблемні питання кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, передбачене ст. 368-2 КК України. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* 12–13 жовтня 2017. Харків : Право, 2017. С. 415–418.
14. Габуда А.С. «Корупційна пастка» криміналізації незаконного збагачення: ретроспективний аналіз. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 3 (116). С. 68–74.
15. Осадчий В.І. Незаконне збагачення (ст. 368⁵ КК України): короткий огляд. *Dictum factum*. 2020. № 1 (6). С. 133–140.
16. Гладун О.З. Проблеми криміналізації незаконного збагачення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 1. С. 78–87.
17. Юрчишин І.Б. Генезис кримінальної відповідальності за незаконне збагачення в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Випуск 1 (30). С. 182–187.